

İRAN REJİMİ ve EKONOMİK PERFORMANSI İLİŞKİSİ: ORTA DOĞU'DA BARIŞ MÜMKÜN MÜ?

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE REGIME IN IRAN and ECONOMIC PERFORMANCE: IS IT POSSIBLE TO ACQUIRE PEACE IN THE MIDDLE EAST?

Onur OKYAR*

Geliş Tarihi: 26.03.2017
(Received)

Kabul Tarihi: 25.09.2018
(Accepted)

ÖZ: Bu çalışmanın amacı İran İslam Cumhuriyeti'nin mevcut ekopolitik sisteminin ve bu sistemin performansının Orta Doğu özelinde ve Avrasya genelindeki mevcut çatışmalara olan etki ve muhtemel sonuçlarını incelemektir. Bu bağlamda çalışmada İran'da yapılmış alan araştırmasının verileri ile İran'ın uluslararası ticaretteki verileri kullanılmıştır. Çalışmanın temel hipotezi İran'ın iç ekonomide Rejimi koruyup kollayıcı tedbirleri öteki halklara rağmen aldığı, uluslararası ilişkilerde ise reel politik endişelerle hareket ettiği varsayımı üzerine şekillenmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda günümüz İran ekopolitik resmi gözler önüne serilmeye çalışılmış ve Avrasya coğrafyasındaki hem cari hem de muhtemel çatışmaların önlenmesi için –Türkiye için de önemli olan– öneriler yordanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Avrasya, Orta Doğu, İran, Güvenlikleştirme, Uluslararası Bağımlılık, Uluslararası Güvenlik, Reelpolitik.*

ABSTRACT: The aim of this study is to examine the impact and possible results on the current conflicts particularly in the Middle East and Eurasia of the current eco-political system of the Islamic Republic of Iran. In this context, the data of this study carried out by the author in Iran and the data of Iran in the international trade has been used in this study. The main hypothesis of the study is shaped by the fact that Iran has taken the protective measures for the regime in the internal economics despite the other people in Iran, at the same time Iran have acted with real political concerns in the international relations. As a result of the findings, the current Iranian eco-political picture has been revealed and also recommendations (that's also important for Turkey) regarding the prevention of the conflicts in Eurasia have been discussed.

Key Words: *Eurasia, Middle East, Iran, Securitization, International Dependence, International Security, Real Politics.*

1. GİRİŞ

Günümüzde uluslararası çok taraflı ticaret antlaşmalarından ziyade ikili ya da bölgesel ticaret antlaşmalarının imzalanmaya başlamasının en önemli sebebi uluslararası ekonomik bağımlılıkların artırılmak istenerek güvenliğin ve

* Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü,
onurokyar@hotmail.com.

uluslararası dengenin sağlanması ihtiyacıdır. Bu noktadan hareketle yumuşak gücün öneminin artması, uluslararası bağımlılık perspektifinde Kantçı bir yaklaşımla mümkündür. Bu bağlamda Kant için pozitif, Rousseau için negatif sonuçlar doğuracak olan uluslararası sistemdeki ekonomik bağımlılık günümüzün yumuşak güç eksenli ilişkilerin tesisi için önemli bir araçtır. Zira Rousseau'ya göre (akt. Cobban, 1969: 106) devletlerarası bağımlılıklar ülkelerin rekabetini artıracığı için çatışma ve savaflara neden olacak, bu ise özgürlükleri azaltacak; Kant'a göre ise karşılıklı bağımlılıklar ticaret ve iş birliğini artıracığı için ortak çıkarlar çatışmayı önleyecek ve özgürlükleri artıracaktır (Kant, 2006; Benhabib, 2006). Bununla birlikte ülkeler arası karşılıklı bağımlılık, önemi günümüzde gittikçe artan bireyin değerinin de artmasına sebep olacağı için yumuşak gücün¹ önemli bir temeli haline gelmiştir (Keohane ve Nye, 2012: 216 vd.).

Güvenlik kavramı ise askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal veya çevresel tehditlere (*varoluşsal tehditlere*) karşı alınan önlemler bütünü iken güven(lik)sizlik bu önlemlerin alınamamış olması halidir. İlgili tedbirlerin siyasi maksatlar için kullanılması olarak özetlenebilecek güvenlikleştirme ise iki temel kavram üzerine şekillenir. Bunlar *kurgu* ve *kazançtır*; kim kurgulamışsa o kazançlıdır. Bu bağlamda bir aktörün (genel olarak devlet ve devlet altı gruplardan olan siyasi partiler, lobiler, çok uluslu şirketler, medya ve hatta terör örgütleri gibi) herhangi bir konuda çıkarlarını/kazançlarını artırabilmek için güvenliği kurgulamasına ya da var olan bir kurguyu kendi bünyesinde revize ederek bunu bir güvenlik (dolayısıyla bir varoluş) sorunu haline getirmesine güvenlikleştirme denir.² Bu siyasi pratik günümüzde daha çok din, etnik kimlik ve toplumsal cinsiyet kavramları üzerinden kurgulanmaktadır. Güvenlikleştirmenin en önemli avantajı ise güvenlik arttığında güvensizliğin azalacağına olan inançtır. Artan güvenlik ise azalan özgürlüklere sebep olur. Oysa tüm bu kavramlar tehdit algılamasının az ya da çok olması ile ilgili bir kurmacadan ibarettir.

Bu verilerden hareketle Orta Doğu'da güvenlikleştirmenin yaşandığı yadsınamaz bir gerçektir. Lakin güvenlikleştirmenin temel bileşeni olan kurgu bağlamında Orta Doğu'daki kurgu kimin eseridir? Bu kurgudan İran –özellikle Avrasya coğrafyasında– nasıl etkilenecek ve diğer ülkeleri nasıl etkileyecektir? soruları önem arz etmektedir.

Bu sorular bağlamında Türk ve Araplardan sonra Orta Doğu'nun bir diğer devlet olabilmiş etnisitesi olan Farsiler İran Devrimi'nden itibaren Batıyı bir düşman olarak kabul etmiş ve rejimlerini bu retoriğin üzerine bina etmişlerdir. Ayrıca –Şia referansı– Selefilik de Batı mesabesinde bir ötekilik olarak tanımlanmış ve İran, Orta Doğu'da hem ırk hem dil hem de resmi mezhep

¹ Sert ve yumuşak gücün tanımları ve birbirleri arasındaki ilişki için bkz. Wilson (2008: 110-124).

² Benzer bilgiler için bkz. Waeber (1995: 46-86).

noktasında yalnız kalmıştır.³ Günümüzde ise Batıyla dahi nükleer antlaşma sebebiyle köprüler kurulsun da mezhep ötekiliği etkisiyle –başta Körfez Arap ülkeleriyle– bu ilişkiler tesis edilememiştir. Bu noktalardan hareketle çalışma; İran’ın mevcut ekopolitik sisteminin, İran’ın mevcut ekonomik performansı üzerindeki etkisi ve bu etkinin uluslararası ilişkilerdeki muhtemel sonuçlarını inceleyecektir.

Çalışmada ilk olarak İran’ın devlet sistemi açıklanacak ardından bu sistemin ekonomiye olan etkisi yurtiçi ve yurtdışı veriler ile analiz edilecektir. Yurtiçi veriler kapsamında İran’da Rejimi destekleyenler ile eleştirenler arasındaki gelir farklılıkları tespit edilecek ve ardından bu iki grubun (ekonomik temelde) Rejime olan destekleri incelenecektir. Bu bölümün temel hipotezi İran’ın iç ekonomide Rejimi koruyup kollayıcı tedbirleri öteki halklara rağmen aldığı önermesi üzerine bina edilecektir.

Çalışmanın devamında İran’ın yurtdışı ekonomik performansı irdelenecektir. Bu bağlamda İran’ın ithalat ve ihracat verileri analiz edilecek, Çin ve Rusya ile olan stratejik ortaklıkların Avrasya coğrafyasındaki etkileri değerlendirilecek ve İran’ın Batı ile olumlu olarak sonuçlandırdığı kabul edilen nükleer müzakereler sonucu Batı bankalarının serbest bırakılan mevduatlarının kullanıldığı ülke ve sektörler incelenecektir. Elde edilen bulgular bağlamında bu bölümün temel hipotezi ise İran’ın uluslararası sistemde reel politik endişelerle hareket ettiği varsayımı üzerine şekillenecektir.

Çalışmanın son bölümünde ise İran’ın hem iç hem de dış politikada izlediği davranış kalıplarının Orta Doğu özelinde ve Avrasya genelindeki mevcut istikrarsızlıklara olan etkisi tartışılacaktır.

Çalışmada birincil kaynak olarak yazarın Tahran’da 10 devlet üniversitesinde 603 kişilik bir örneklem üzerinden gerçekleştirdiği alan araştırmasının verileri kullanılacaktır. İkincil kaynak olarak ise İran’ın ekonomik verileri ve ilgili ülkelerle yaptığı antlaşma ve protokoller incelenecektir. Çalışmanın temel amacı Orta Doğu özelinde ve Avrasya genelindeki mevcut çatışmalar üzerinde İran’ın ekonomik yönden etkisini incelemektir.

2. İRAN REJİMİNİN GENEL ÇERÇEVESİ

Anayasalar; devleti temellendiren, rejimini açıklayan, bu rejim dâhilinde bireyin haklarını garanti altına alan ve devletin işleyişindeki temel aktörlerin görev ve yetkilerini sınırlayan, kanunların üzerindeki tek belgedir. Bu bağlamda içerisinde demokrasi kavramının kullanılmadığı İran İslam Cumhuriyeti Anayasası

³ Sivil Demokratik İslam tanımı bağlamında İran ile diğer Sünni ülkelerin çatıştırılması ihtimali de bu yalnızlığın kullanılarak çatışmaların tetiklendiğini göstermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Öztürk (2017: 42).

iki esas ile kendisini açıklamıştır.⁴ Bunlar dini sistematizasyonun esas olduğunu belirten *İslamcılık* ve devlet ile halkın buluşmasını sağlayan *Cumhuriyetçilik*dir. Bu bağlamda din ve onu tamamlayan Şiilik mezhebi İran'ın en temel kimliği olup bu kutsal kaynağı yorumlamak ise ancak (seçimle değil) nass ve tayinle (Hz. Ali'nin soyundan gelme ilkesi) İslam ümmetine imam olacak, günahsız (ismet sıfatlı) ve fakih bir din adamınca gerçekleştirilebilir (Onat ve Kutlu, 2014). Rejimin kurucusu Humeyni de bunu adaletli fakihin imamlığının Hz. Peygamber ve Hz. Ali'nin günümüzdeki imamlığının karşılığı olduğunu ve 12. İmam (Kayıp/Gaip İmam) ahir zamanda dünyaya inip İslam dünyasını tek bir çatı altında birleştirene kadar naip⁵ imamın bu makama vekâlet edeceğini savunmuştur (Humeyni, 1994: 53).

Bu bağlamda İran'ın kendine has siyasi rejiminin önemli bir ayrıntısı halka atfedilen değerle ilgilidir. Sünnilikte Müslüman halk masum iken Şia'da masum olan halk değil imamdır; dolayısıyla halk aslında imam(et) için vardır. Meseleyi daha girift hale getiren konu ise devlet rejiminin mezhep üzerine şekillenmesine rağmen bireysel olarak inanan Müslümanların da inançlarının imamet doktrinine bağlanmış olmasıdır. Zira İran'ın resmi mezhebi olan Caferilik/İmamiyye'de imama iman etmek mümin olabilmenin en önemli şartıdır (Fırlı 1986: 159-160; Onat 1992: 95; Yöner 2014: 146). Bu veriden hareketle İran'ın Müslüman yoğun ülkelere karşı ötekilik algısı yüksektir. Bu bâtıllık ve dolayısıyla ötekilik algısı aynı dine inanan toplumlara birbirlerine karşı yabancı (hatta düşman) olarak gösterdiği için –en azından akademik evrende– aporetik⁶ bir akıl karışıklığı ve akamet ortaya çıkmaktadır.

Buna rağmen Şiilik ve Sünnilik arasında dinin uygulanması noktasında önemli benzerlikler vardır. İkisinde de günlük namaz (Şia'da cem edilebilir ve

⁴ Çok kapsamlı olarak hazırlanmış İran Anayasası'nın Giriş Bölümü şu başlıklardan oluşur: Hareketin Başlaması, İslami Hükümet, İnsanların (Halkın) Öfkesi, Halkın Ödediği Bedel, İslam'da Hükümet'in Şekli, Adil Fakih'in Velayeti, Ekonomi Amaç Değil Araçtır, Anayasada Kadın, İdeolojik Ordu, Anayasal Yargı, Yürütme, Kitle-İletişim Araçları ve Temsilciler (Temsil).mFasıllar ise 14 tane ve toplam 177 maddeden oluşmaktadır: *Birinci Fasıllar*; Genel Esaslar (1–14. Maddeler), *İkinci Fasıllar*; Ülkenin Dil, Yazı, Takvim ve Bayrağı (15–18. Maddeler), *Üçüncü Fasıllar*; Vatandaşlık Hakları (19–42. Maddeler), *Dördüncü Fasıllar*; Ekonomi ve Mali İşler (43–55. Maddeler), *Beşinci Fasıllar*; Millet Egemenliği (56–61. Maddeler), *Altıncı Fasıllar*; Yasama (62–99. Maddeler), *Yedinci Fasıllar*; Şûralar (100–109. Maddeler), *Sekizinci Fasıllar*; Rehber (107–112. Maddeler), *Dokuzuncu Fasıllar*; Yürütme (113–151. Maddeler), *Onuncu Fasıllar*; Dış Politika (152–155. Maddeler), *On Birinci Fasıllar*; Yargı (156–174. Maddeler), *On İkinci Fasıllar*; İletişim Araçları (175. Madde) *On Üçüncü Fasıllar* Milli Güvenlik Yüksek Kurulu (176. Madde) ve *On Dördüncü Fasıllar* Anayasanın Değiştirilmesidir (177. Madde). Kaynak: *İran İslam Cumhuriyeti Anayasası* (2018).

⁵ Yaşayan imamın naip (vekil) olması nedeniyle günahsız olmadığıyla ilgili yorumlar olsa da (Bulaç, 2009: 50) Rejimin anayasal olarak kutsal(laştırılmış) imama dayanması bunun pratikte gerçekleşmediğini göstermektedir.

⁶ Herhangi bir görüşün hem doğrulandığı hem de yanlışlandığı durumlardaki düşünsel kararsızlık.

namazda Kerbela taşı üzerine secde edilir), Ramazan’da oruç tutmak, hacca gitmek ve zekât vermek farzdır. Bu bağlamda çalışmada *bireysel bazda* dinin temeli olan ibadetlerin aynı Yaratıcı’ya yapılması ile dinin esas maksadının öne çıkarılması idealize edilebilecek bir “ümit” iken dinin retoriğinde anlaşmazlıklar vardır. Bu anlaşmazlığın temel sebebi ise yukarıda da izah edildiği üzere imametin imanın bir şartı olup olmaması üzerinde düğümlenmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber’den sonra İslam’ın siyasi kaderi evrilmiştir. Bu bağlamda Şiilik ve Sünnilik arasındaki ayrım⁷ Orta Doğu özelinde bireyden çok toplum, aşiret, mezhep ya da devlet temelli kimliklenmeyi daha önemli hale getirmiştir. Sonuç olarak günümüzdeki ilgili mezhepler/ülkeler birbirlerini batıl⁸ olarak görmeye devam ettikleri sürece *–aynı eğitim ve medeniyet şartları altında–*⁹ birbirlerini kabul edecek zeminde buluşamayacaklardır.

İran’ın cumhuriyetçilik ilkesi ise İslamcılık ilkesinin üzerine bina edilmiştir. Dolayısıyla İran, Şia mezhebini kabul etmeyen ve daha önemlisi İran tarafından batıl olduğu kabul edilen toplum ve ülkelerle ilişkilerini bu esas üzerine şekillendirmiş; bu kabulden hareketle kutsal bir kaynağa/vekile dayalı İran Rejiminin koruyucusunun da kutsallığı tamamlanmıştır. Mukaddes kaynak olarak kabul edilen Vekil, anayasadaki tüm erkler ile yakından ilgilidir. Bu noktadan hareketle cumhuriyetçiliğin temeli olan seçim mekanizması bağlamında İran’da halk sadece Meclis, Uzmanlar Heyeti ve Cumhurbaşkanını oylarıyla seçebilmektedir. Fakat tüm bu kurumlara seçilebilme onayını İmamın üyelerini direkt ve dolaylı olarak atadığı Anayasayı Koruyucular Konseyi vermektedir. Sonuç olarak İran’da rejim, mukaddes kabul edilen bir kişiye bağlı olup bu kişinin doğru, iyi ve güzel kabul ettiği politikaları halk da kabul etmeli, en azından uyum sağlamaya çalışmalıdır.

3. İRAN EKONOMİSİNİN GENEL ÇERÇEVESİ

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası’nın giriş bölümünde ekonomiye bakış ayrıntılı bir şekilde ifade edilmiştir. Kapital sisteme karşı olduğunu deklare eden Rejime göre İslami ekonomide büyüme ve gelişme için gerekli ihtiyaçların karşılanması esastır. İran halkına eşit ve uygun ekonomik fırsatlar sunmak, işsizliği azaltmak ve halkın zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak Rejimin görevidir. Bu amaçlara ulaşabilmek için organize olmuş İran ekonomisi uluslararası ticarete kapalı bir ekonomi olmasa da kendine yetebilme kabulü nedeniyle otarşik bir yapıdadır. Kapalı ekonomi değildir; çünkü Batı ile ol(a)masa da “ötekilerle” aktif dış ticari

⁷ Bu ayrımı en net olarak açıklayanlardan biri Camii’dir (2012: 57 ile 149-155).

⁸ Bu ifade diğer mezheplerin batıl olduğu için kâfir oldukları anlamına gelmemelidir.

⁹ Eğitim ve medeniyet seviyelerinin yükselmesi bu varsayımı ıskat edecek yegâne argümanlardır.

ilişkileri vardır. Otarşızmin ise¹⁰ özellikle nükleer antlaşmadan sonra yerini -İran'ın henüz tecrübe etmediği bir ekonomik sistem olan- serbest piyasa ekonomisine bırakması ihtimal dâhilindedir.

İran'da devlet merkezli bir politika hâkim olup, ekonominin taşıyıcısı petrol ve doğalgazdır. Zira İran dünya sıralamasında petrolde dördüncü, doğalgazda ikinci en büyük rezervlere sahip ülkedir. Bununla birlikte ülkede tarım, sanayi ve hizmet sektörleri de gelişmiştir. Rejimin doğrudan sahibi olduğu birçok iktisadi teşekkül olup bunlardan –başta Devrim Muhafızları olmak üzere– güvenlik güçleri de pay almaktadırlar. Bunlara rağmen İran'ın 2015 itibariyle reel ekonomik büyüme oranı %0,8 olup dünya sıralamasında 189.dur (CIA, 2016).¹¹ 2013 itibariyle ekonominin %9,3'ü tarım, %38,4'ü endüstri ve %52,3'ü hizmet sektöründen oluşmaktadır. İşsizlik oranı %10,5 olup dünyada 118.dir. Nüfusun %18,7'si fakirlik sınırının altındadır. 2015 itibariyle enflasyon oranı %15,3 ile dünyada sonlardadır. Aynı dönemde İran'ın 80 milyar dolara yakın ihracatı olup bu değer ile dünyada 39.dur (CIA, 2016). İhracatın %80'i petrol olup ardından kimya ve petrokimya ürünleri, meyve ve fındık, halı, çimento ve madenler (özellikle dünya sıralamasında ilklerden olan çinko, bakır ve demir) gelmektedir.

İran'ın 2014 yılı itibariyle ihracat yaptığı ülkeler ve oranları şöyledir: Çin (%29), Hindistan (%11,9), Türkiye (%10,4), Japonya (%6,5) ve Güney Kore (%4,8). Aynı yıl ithalatı ise 70 milyar dolar civarında olup dünyada kırkıncıdır. İthalat malları; endüstriyel malzemeler, sermaye malları, gıda ve diğer tüketim malları ile teknik hizmetlerdir. İran'ın ithalat yaptığı ülkeler ve oranları ise şunlardır: Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) (%30,6), Çin (%25,5), Cezayir (%8,3), Hindistan (%4,6), Güney Kore (%4,4) ve %4,1 ile Türkiye'dir (CIA, 2016). Suudi Arabistan'ın 2016 yılında Şii bir din adamını idam etmesi sonucu (BBC, 2016) Suudi Arabistan – İran diplomatik ilişkileri dondurulmuş ve BAE ise İran'la olan diplomatik ilişki seviyesini düşürmüştür (Hamsici, 2016). Buna rağmen BAE'nin İran ekonomisi üzerindeki etkisi yüksektir. Bu bağlamda mezhep farklılığı, Suudi Arabistan faktörü, BAE'nin %20'ye yakınının Farsi olması, coğrafi yakınlık ve Ebu Musa ile Tunb Adaları sorunlarına rağmen Orta Doğu'daki en liberal dış ticaret rejimine sahip Birleşik Arap Emirlikleri İran'ı stratejik ortak olarak

¹⁰ Kısaca ülkenin öz kaynakları ile kendi kendine yetmesi olarak açıklanabilen otarşızmda liberal dünya ekonomileri ile bütünleşme reddedilir, merkezi idare ile ülke ekonomisi ve siyaseti düzenlenmeye çalışılır. Bu yönüyle otarşik yönetimler liberal batı ülkeleri ile bağlantısızlığı tercih ederler. İran Devriminden sonra kabul edilen bu ekonomi politik düzen halen devam etmekte ve liberalizmin temel mantığı olan serbest piyasa kuralları reddedilmektedir.

¹¹ Bu sayfadaki tüm yüzdelik dilimlerin kaynağı CIA (2016)'dir.

tanımlamış ve uluslararası arenada İran'a karşı uygulanan ambargonun kaldırılmasını desteklemiştir (Al-Mustafa, 2014).¹²

İran'ın Batıyla ilişkileri ise daha karmaşıktır. Uluslararası yaptırımların 2012 yılında genişletilmesi İran'ın petrol ihracatını olumsuz etkilemiş; bu ise iç ekonomide işsizliğe sebep olmuştur. Nükleer antlaşmanın imzalanmasına kadar İran'ın ekonomik ilişkileri Batı harici¹³ ülkeler ile (özellikle Çin, Hindistan, Güney Kore, Türkiye) yüksek olmuştur. Ayrıca İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'ne (ŞİÖ) tam üyeliği için örgütün İran'ın üyeliğini desteklemesi önemli bir gelişmedir. Bununla birlikte ŞİÖ'ye tam üye olabilmek için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin İran'a herhangi bir yaptırım kararının olmaması şartı da Batıyla yapılan antlaşmanın yürürlüğe girmesi aşamasında olumlu bir etkiye sahiptir. Bu noktalardan hareketle İran'ın, Devrimden sonra Batı ile gelişen ekonomik ve siyasi entegrasyonun etkisi ve gücüyle Müslüman ülkelerle değil öteki bölgesel güçlerle bir stratejik ittifak tercih ettiği inkâr edilemez bir vakıadır (Sputnik, 2015). Bu vakianın en önemli sonucu ise Orta Doğu'daki mevcut siyasi istikrarsızlıkların, birey ve toplumların güvenlik ve özgürlüklerine olan negatif etkisidir.

Bu noktadan hareketle İran'da gerçekleştirilen bir alan araştırmasının sonuçlarına göre İran halkının demokrasi ve refah eksikliğinin büyük bir halk tepkisine sebep olabileceği bulgulanmıştır (Okyar, 2014). Bu bağlamda Rejim, önleyici bir eksen takip ederek –kendi varoluşsal güvenlik ihtiyacını karşılamak için– Batı ile anlaşmanın vaktinin geldiğini kabul etmiştir. Bunun sonucu olarak Temmuz 2015'te P5+1 ile *Kapsamlı Ortak Eylem Planı* imzalanmış ve İran'ın uranyum zenginleştirmeme, nükleer santralını bilimsel araştırma reaktörüne dönüştürme, sahip olduğu 11 tondan fazla zenginleştirilmiş uranyum seviyesini en fazla 300 kiloya (% 3,67 oranında ve 15 yıl boyunca) indirme ve tüm nükleer tesisler, kaynaklar ve uranyum yataklarının Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu tarafından denetimine izin verme vaatlerine karşılık uluslararası yaptırımların rahatlaması güvencesi alınmıştır (Katzman ve Kerr, 2016; Chin ve Lincy, 2015).¹⁴ Böylelikle uluslararası ticarete yerini alabilecek olan İran, Kantçı bir bakış açısıyla, aslında Batı ile olan kutuplaşmasını sona erdirmiş ve Batı ile süregelen uluslararası çatışmalar kazan-kazan ilkesince ötelenmiştir. Bu yeni dönemde İran'ın uluslararası ticarete ekonomik gücünü yükseltmek için Batı ile yeni ittifak arayışlarına gireceği aşikârdır.

¹² Bu ittifakın sebep ve sonuçları, bu çalışmanın dışında ve fakat analiz edilmesi gereken önemli bir vakıadır.

¹³ Bu çalışmada Batıdan kasıt ABD ve AB'dir.

¹⁴ Trump, 8 Mayıs 2018 itibarıyla, İran'la yapılan bu antlaşmadan ABD'nin çekildiğini açıklasa bile (Landler, 2018) P4+1'in ABD'den bağımsız politikaları bu süreçte önem kazanacaktır.

Buna paralel olarak İran'ın Batı bankalarında dondurulmuş mevduatları da uluslararası politikada İran'ı anlayabilmek için önemli veriler içermektedir. Bu bağlamda, resmî açıklamaya göre, İran'ın ülke dışındaki varlıkları toplamı 107 milyar dolar civarında olup nükleer mutabakattan sonra bunun 26 milyarlık kısmı ise kullanılabilir duruma gelecektir (Mihan, 1394). Uluslararası para trafiğini kontrol edebilen ABD'nin 2012 yılında İran Merkez Bankası'nın yabancı bankalardaki hesaplarını dondurması ile 23 milyar dolar bloke edilmiştir. İran'ın şu anda Hindistan'da 7, Çin'de 22, diğer uluslararası hesaplarda 15, İran merkezli şirket ve şahısların ise 10 milyar dolar mevduatı yurtdışı bankalarda bulunmaktadır (Ergin, 2013; Hong, 2014; IMF Country Report, 2017:4, Das, 2018). İran'ın toplam dondurulan varlıkları ise 2014 sonu itibariyle 80 milyar doları aşmıştır (Hosseinzadeh, 2015). Ayrıca İran Merkez Bankası'nın ülke dışındaki altın rezervleri ve ABD'de dondurulan varlıkları da listeye eklendiğinde İran'ın dış ticaretinde ve ilişkilerinde etkili olacak büyük bir mevduata hükmedeceği dikkate alınmalıdır (Khajehpour, 2015). Tüm bu pasif ekonomik güç İran merkezli kurumların (kamu kurumları ile vakıf, banka, şirket ve şahıslar) uluslararası ticaret ve iş birliklerinde legal aktör olarak yer alacak olmaları İran'ın uluslararası ilişkilerdeki ekonomik güç ve caydırıcılığını daha da artıracaktır. Dolayısıyla Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın 2016'da yürürlüğe girmesiyle İran ekonomik olarak daha da rahatlayacak; bu rahatlık ise Orta Doğu'da İran'ın resmen taraf olduğu çatışmaların alevlenmesine sebep olabilecektir.

Cumhurbaşkanı Ruhani tarafından yapılan bir açıklamada elde edilecek bu kaynakların ilk olarak altyapının ve yurt içi sanayinin güçlendirilmesinde kullanılacağı belirtilmiştir (Khajehpour, 2013). Bu noktadan hareketle İran'ın rejimi –ve dolayısıyla statükoyu– koruyucu tedbirleri güçlendireceği sonucuna varılmaktadır. Zira altyapı ve sanayi ile elde edilen çıktuların 80 milyonluk halk üzerindeki etkisi işsizliğin azalması, böylece halkın Rejime olan memnuniyetsizliğinin hafiflemesi ve Rejime bağlılığının sürdürülmesi sonucunu doğuracaktır.

Bununla birlikte uluslararası sistemle (Batıyla) köprülerin yeniden kurulabilmesi için devlet destekli büyük Batı şirketleriyle de anlaşmalara varılmaktadır. Bu bağlamda İran; Almanya, Fransa, İspanya, Birleşik Krallık ve Hollanda ortaklığından oluşan Airbus şirketine 118 yeni uçak, pilot eğitimi, havalimanı işletmeciliği gibi mal ve hizmetlerden sipariş vermiş ve ilgili anlaşma imzalanmıştır (Airbus, 2016). Böylelikle İran'ın Batıyla olan uzaklığı azalacak, İranlılar mobilize olarak dış dünyayla etkileşime girecek, uluslararası yatırımcı ve şirketlerin İran vizyonları pozitifeye dönecek, İran'ın uluslararası piyasalara enerji kaynakları satışı kısıtlamaları kalkacak (ambargo ile 40 milyar dolarlara düşen petrol ihracatı ambargo öncesi seviyeleri olan 150 milyar dolarlara tekrar çıkacak),

böylece petrol fiyatları düşecek ve nihayet İran küresel finans sistemine adapte olacaktır. Tüm bu gelişmeler ışığında Batıyla olan ilişki ve bağımlılıkların artması sonucu İran, var olan mili güç unsurlarını da kullanarak, Orta Doğu'nun en önemli bölgesel gücü haline gelecektir.

4. İRAN DIŞ POLİTİKASININ GENEL ÇERÇEVESİ

İran Rejiminin yukarıda tartışılan reel politik algılamaları Devrimden itibaren İran'ın dış politikasına da yansımıştır. Devrimin ve yeni İran'ın vazgeçilmez sembol ismi olan Humeyni İran'ın dış politika retoriğini iki esas üzerinde şekillendirmiştir (Rakel, 2007: 160). Bunlardan ilki herhangi bir uluslararası sisteme bağlı kalınmadan sadece İran'ı korumayı ve kollamayı amaçlayan dış dünya ile bağlantısızlık ilkesidir. Fakat bu ilkeye rağmen ABD ve onun önderliğindeki Batı sistemi ile bağlantısızlık gerçekleştirilirken özellikle Sovyet Rusya ve Çin gibi hegemon adayı "öteki" ülkelerle müttefiklik ekseninde ilişkiler tesis edilmiştir. Bu hedefe ulaşabilmek içinse Dağlık Karabağ'ın işgaline karşı Ermenistan'a destek sağlanmış; savaş sırasında İran'ın verdiği doğalgaz, akaryakıt ve gıda desteği ile İran-Ermenistan ittifakı netleşmiştir (Çagaptay ve Murinson, 2005; Suleymanov ve Ditych, 2007: 106). Çeçenistan örneği de İran'ın uluslararası ilişkilerdeki reel politisini gösteren önemli bir örnektir. Rusya'dan tek taraflı olarak bağımsızlığını kazanmaya çalışan Çeçenler topraklarında İslami esaslara dayanan bir yönetim ilan etmelerine rağmen İran, Güney Kafkasya'daki güvenliğini korumak amacıyla bu sorunu Rusya'nın bir iç meselesi olarak gördüğünü açıklamıştır (Shaffer, 2006: 220–229). İran, Sünni mezhebine mensup Doğu Türkistan Türkleri üzerindeki Çin baskısına rağmen bölgedeki mezhebi profile Şia'yı da ekleyebilmek için Çin tarafında yer almıştır (Fan, 2011).¹⁵ Bu verilerden hareketle İran Devriminin bağlantısızlık politikası çelişkili olsa da reel politik perspektifte çıkarların maksimize edilebilmesi için Rejimce en geçerli yol olarak görülmektedir.

İran'ın dış politikadaki davranış kalıplarını belirleyen ikinci ilke Devrim İhracıdır. Böylelikle Şii Hilali boyunca¹⁶ İran Devriminin diğer Müslüman halklar için örnek olacak bir model olduğu duyurulacak,¹⁷ hedef ülkelerde "İslami uyanışların" başlayabilmesi için diplomatik ve mali destekler sağlanabilecek ve böylelikle küresel, şeytani/putperest güçler Müslümanlar arasındaki birliği bozamayacaklardır (Takeyh, 2009: 162; Okyar, 2015).

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Pressmedya (2012); UYHAM (2016).

¹⁶ Şii Hilali kavramının İran, Körfez Ülkeleri ve ABD için ne ifade ettiği ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Haji-Yousefi (2009).

¹⁷ İran dini lideri Ayetullah Ali Hamaney bu hareketlerin insani istekler çerçevesinde meşru olduğunu ve İran Devrimiyle aynı düşünceden beslendiğini açıklamıştır (Tait, 2011).

Arapların isyanı olarak başlayıp Arap Baharı adını alan ve fakat günümüzde kanlı bir hazan yaşayan sürecin başlangıcında İran, Tunus'taki hareketlerin büyümesiyle birlikte bu hareketlerin İran Devriminden ilham alan bir İslam uyanışı olduğunu -İran'ın en üst otoritesinin beyanıyla- deklare etmiştir (Hamaney, 2012). İran ile etnik, mezhebi ve tarihi farkın en çok olduğu ülkelerden biri olan Mısır örneğinde de İran, Tunus'takine benzer bir tepki vermiştir (Djalili ve Kellner, 2013: 27-38). Böylelikle İran, ABD'nin Orta Doğu'daki en önemli Arap ortaklarından bir olan Mısır'ın gücünü azaltabilecektir (Pollack ve Takeyh, 2011: 12). Yemen örneğinde ise İran'ın dış politika retorüğünü anlayabilmek için oldukça ince, mezhebi bir nüans vardır. Zira Sünni mezhebin yoğunlukta olduğu Tunus ve Mısır örneklerinde İran, mezhep farklılığının verdiği ivme ile politikalarını şekillendirirken Yemen örneğinde ise bu farklılık ortadan kalkmaktadır; zira Yemen'in üçte biri Şia'nın bir alt kolu olan Zeydiyye mezhebine mensuptur. Fakat Zeydiler Şia içinde olsalar da İran'ın resmi mezhebi olan Caferiliğe –özellikle imama iman noktasında– uzak ve Sünnilere yakındırlar. Dolayısıyla İran'ın mezhebi olarak kendisiyle tam anlaşamadığı bir ülkeye desteği mezhep birliğiyle değil reel politik dış politika hedefleriyle açıklanabilecek bir gerçektir. Böylelikle İran, Yemen'deki Zeydi Husilere verdiği destekle hem Selefilere dengelemiş hem de Şii Hilalini korumaya çalışmıştır.

İran'ın Orta Doğu'da şekillenen Arap hareketlerinde Mısır, Tunus ve Yemen örneklerinde görüldüğü üzere Müslüman uyanışı olarak yorumladığı hareketleri, Suriye ve Libya örneklerinde, aynı naiflik ile tanımlamamıştır. Bu ülkelerde de Müslüman yoğun halk daha fazla demokrasi ve refah olarak özetlenebilecek isteklerde bulunmuş olmalarına rağmen İran bu hareketleri Müslüman uyanışı olarak görmemiştir.¹⁸ Bu bağlamda İran, Libya'ya NATO'nun girmesine karşı çıkmış ve Batının asıl hedefinin bölgedeki petrol kaynaklarını ele geçirmek ve taraflara silah satmak olduğunu ifade etmiştir (Mehmanparast, 2011). İran için Suriye'deki isyan hareketleri ise İslam âleminin başındaki bir fitnedir. Bu nitelirmedeki temel hedef Batının bölgedeki hâkimiyetinin artmasının engellenmesi, Rusya ve Çin'in hâkimiyetinin devam etmesi ve Şii Hilalinin korunarak Rejimin güvende olmasının sağlanmasıdır. Bu hedef doğrultusunda bugüne kadar İran, resmi olarak Devrim Muhafızları ve diğer önemli askeri güçlerini Suriye'deki Esed Rejimini savunmak için görevlendirmiştir (Djalili ve Kellner, 2013: 69-74). Bu hedeften daha önemli olan diğer amaç ise İran kamuoyunda oluşabilecek Fars Baharı düşüncelerine –Rejimin güvenliği adına– engel olmaktır. Zira İran için Rejimin tehdit altında olması İslam'ın da tehdit

¹⁸ İran Devriminden sonra İran'ın Ortadoğu başta olmak üzere Müslüman yoğun ülkelerle reel politik merkezli ilişkileri ve Arap-Farsi çatışmalarının etkileri ile ilgili önemli bir kaynak için bkz. Ahmadi (2013).

edilmesi mesabesinde. Öte yandan ABD'nin, Güney Azerbaycan bölgesinin özerkliğinin zamanının geldiğiyle ilgili açıklamaları da İran'ın Suriye'yi savunmasının önemli etkenlerindendir (Djalili ve Kellner, 2012).

Sonuç olarak İran'ın Orta Doğu'daki en önemli hedefi bölgesel nüfuzunu – dolayısıyla rejimini– her şeye rağmen korumaktır. Bunun için İran, Müslüman halk ve devletler aleyhine dış politikasını şekillendirmede beis görmemektedir. Ayrıca 2015'te imzalanan nükleer antlaşma sonucu başta Orta Doğu ve İslam âlemindeki terörizmin Sünnilik üzerinden yorumlanmasının İran için bir avantaj olarak öne çıkması Orta Doğu'daki şiddet hareketlerinin devamında önemli sebeplerden olmuştur.

5. VERİ–YÖNTEM

Araştırmanın evreni, İran'ın başkenti ve en kalabalık şehri olan Tahran'daki 10 devlet üniversitesi özelinde,¹⁹ öğretim üyeleri (%26) ile doktora (%50) ve yüksek lisans (%24) öğrencileri olup bu evren, veri temizliğinden sonra kalan 603 kişilik örneklem üzerinden analiz edilmiştir. Örneklemin yüksek lisans ve üstü katılımcılardan oluşmasının sebebi, eğitim seviyesi artan bireyin İran resmiyle ilgili daha objektif ve net görüşlere sahip olacağı varsayımından kaynaklanmaktadır. Özellikle İran'ın iç ve dış politikası ile ilgili sorular ve entelektüel birikim gerektiren anket sorularına en net cevabın verilebilmesi için bu örneklem seçilmiş ve lisans öğrencileri örnekleme dâhil edilmemiştir. Bu bağlamda çalışmada örneklemin temsil kabiliyeti noktasında İran halkından kasıt, dış politikayı takip eden/edebilenlerdir. Anketin dili Farsçadır.

Örnekleme seçim metodu, tesadüfî örnekleme yöntemlerinden çok aşamalı örnekleme yöntemidir.²⁰ Şubat–Nisan 2013 tarihleri arasında yapılan çalışmanın bulgularının, daha az kozmopolit yerleşim birimleri ile eğitim seviyesi daha düşük örneklem grupları içerisinde farklılıklar gösterebileceği dikkate alınmalıdır.

Çalışmadaki aktörlere güven indeksi tek yönlü yoğunluk ölçeği (0–10 arası) ile hazırlanmıştır. Bu bağlamda güven değişkeni; 0–4 (dâhil) arası puanlama Az

¹⁹Üniversiteler ve analize tabi katılımcı sayıları şöyledir: Tahran Üniversitesi (189), Azad Üniversiteleri (138), Tabatabai (48), Ez-Zehra (45), Şehid Beheştî (42), Emir Kebir (38), Ulum ve Tahkikat (33), İmam Sadık (30), Peyam-i Nur (21), Tarbiat-e Mo'alem (19). Ayrıca örneklemin tüm akademik camiyi kapsamı amacıyla alan araştırması sadece siyaset bilimi öğrencileri ile yapılmamıştır. Bu bağlamda örneklemin %84,2'si (508 katılımcı) *Sosyal Bilimler* başlığı altında (sosyal bilimler ve eğitim bilimleri enstitüleri ile güzel sanatlar, ilahiyat ve hukuk fakülteleri), örneklemin %15,6'sı ise (94 katılımcı) *Fen Bilimleri* başlığı altında (Fen, Mühendislik ve Sağlık Bilimleri) gruplandırılmıştır.

²⁰ Bu yöntem ile örnekleme kümeleri (il, üniversite gibi) belirlendikten sonra bu kümeler arasından rastgele örnekleme yöntemi ile katılımcıların (yaş, cinsiyet, etnisite, mezhep, gelir, dindarlık gibi) kotaları göz önünde bulundurularak anket uygulanmıştır. Her bir kota ile ilgili istatistiki analiz yapılabilmesi için en az 30 örneklem hedeflenmiş ve bu sayıya ulaşana kadar veri toplanmaya çalışılmıştır.

Güven, 5–7 arası Biraz Güven ve 8–10 puan arası Çok Güven olarak yeniden kodlanmıştır.

Yazarın, ilgili ölçeklerde, geçerlik ve güvenilirlik kriterleri çerçevesinde bulgulara literatüre kattığı İran'daki siyasi ve sosyodemografik bulgular bağlamında (Okyar, 2014) çalışmada yüksek gelir düzeyine sahip bireyler İran rejiminin destekçileri olarak; düşük gelir düzeyine sahip bireyler ise rejim muhalifi olarak gruplandırılmışlardır. Ayrıca bu bulgu çalışmadaki önermelere verilen cevaplarda da ortaya çıkmıştır.

Çalışmada kodlanan gelir değişkenine göre 200.000–800.000 tuman²¹ arası geliri olanlar *Alt*, 1.600.001 tuman ve daha fazla geliri olanlar *Üst Gelir Grubu* olarak kodlanmıştır. Katılımcıları en düşük geliri 200.000 tuman ve en yüksek geliri ise 10.000.000 tumandır.

6. İRAN REJİMİNİN DETERMİNİZMİ

İran yönetimi için sonuç verecek çıktılar önceki başlıklardaki bulgular ile şekillenirken halk arasındaki görüş ve eğilimlerin de incelenmesi gereklidir. Bu bağlamda İran'da Rejimi destekleyenler ile muhalifler arasında ekonomik temelli bir ayrım yapılması İran Rejimi yöneticilerinin uluslararası ilişkilerdeki bakış açılarını yansıtmaya açısından önemlidir. Bu amaca ulaşabilmek için İran'da gerçekleştirilen ve metodolojisi yukarıda sunulan alan araştırmasının sonuçları bağlamında İran'ın iç ekonomide Rejimi koruyup kollayıcı tedbirleri öteki halklara rağmen aldığı varsayımı aşağıdaki tabloda bir hipotez halini alacaktır.

Tablo 1' e göre İran'da yüksek gelirli olanlar Rejime daha çok bağlı iken gelir seviyesi düştükçe Rejime olan sempati de düşmektedir. Dolayısıyla İran'da geliri yüksek bürokratik elitlerin elindeki yönetim mekanizmaları diğer halklara rağmen Rejimin eksenini de belirlemekte, iç politikada statüko, dış politikada ise reel politik bir pratik takip edilmekte ve böylece Rejimin dış politik determinizmi ortaya çıkmaktadır.

Bulgulanan bir diğer sonuç ise İran'da Arap Baharını bürokratik elit odaklı zenginlerin desteklemiyor oluşudur. Bu bağlamda kişilerin gelirlerinin artışı, halkın demokrasi ve insan hakları ile ilgili taleplerini sınırlamakta ve bunun doğal bir sonucu olarak mevcut düzenin korunarak Rejimin sürekliliği sağlanmaktadır. Bu politika İran devlet sistemi ve bu sistemin bekası için vazgeçilmez bir unsurdur. Zira İran'da yaşanabilecek Arap Baharı benzeri bir hareket ile (2009'daki Yeşil Hareket'te bunun izlerini okumak mümkündür)²² İran bürokratik ve dini seçkinlerinin kontrolündeki ekonomi ve rant merkezli kaynakların halk tarafından

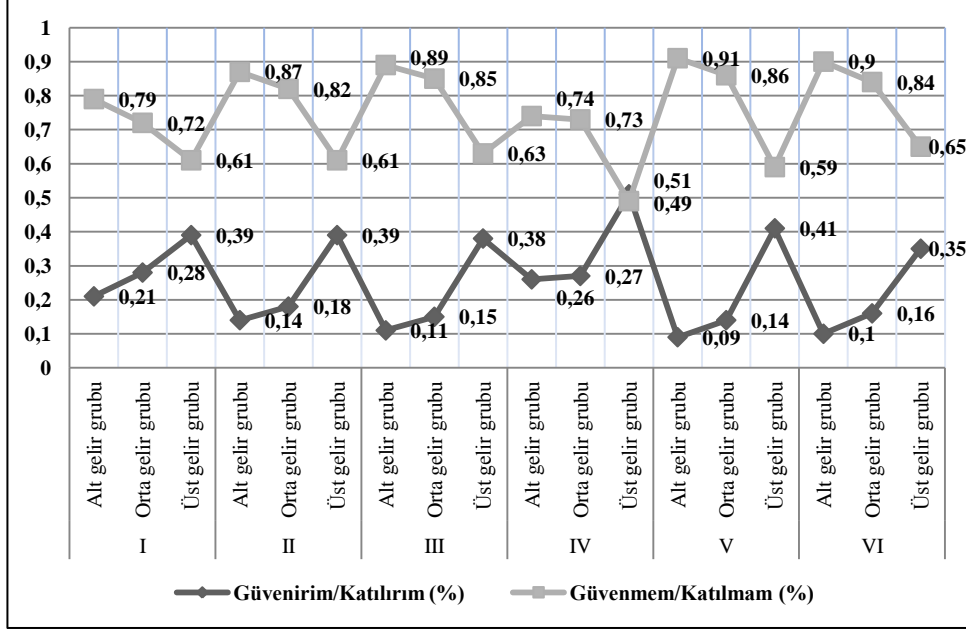
²¹ 1 Tuman=10 İran Riyali=0,001 Türk Lirasıdır.

²² İran'da 2009 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimindeki usulsüzlük iddiaları sonucu oyların tekrar sayılması ve net sonuç açıklanana kadar sokaklarda protesto gösterilerinin devam etmesi amacıyla ortaya çıkmış bir halk hareketidir (Athanasiadis, 2009).

denetime açılmasına ve dolaylı olarak Rejimin mevcut yapısının sorgulanmasına sebep olabilecektir. Bununla birlikte İran'da kişinin gelir seviyesindeki azalma ile Rejime olan güven ve kabul azalmakta, böylece alternatif hareketlere olan sempati artmaktadır.

Tablo 1. İran'da Kurumlara ve Rejime Güvenin Gelir Bazında Farklılaşması

	Kısaltma		Güvenirim	Güvenmem
			/Katılım	/Katılmam
			(%)	(%)
Yargı	I	Alt gelir grubu	0,21	0,79
		Orta gelir grubu	0,28	0,72
		Üst gelir grubu	0,39	0,61
Yasama	II	Alt gelir grubu	0,14	0,87
		Orta gelir grubu	0,18	0,82
		Üst gelir grubu	0,39	0,61
Yürütme	III	Alt gelir grubu	0,11	0,89
		Orta gelir grubu	0,15	0,85
		Üst gelir grubu	0,38	0,63
Vakıflar (Rehber'e bağlıdır)	IV	Alt gelir grubu	0,26	0,74
		Orta gelir grubu	0,27	0,73
		Üst gelir grubu	0,51	0,49
Rejim, demokrasi ve dış politika için yeterlidir.	V	Alt gelir grubu	0,09	0,91
		Orta gelir grubu	0,14	0,86
		Üst gelir grubu	0,41	0,59
İran'da oylar özgürce kullanılır.	VI	Alt gelir grubu	0,10	0,90
		Orta gelir grubu	0,16	0,84
		Üst gelir grubu	0,35	0,65

Şekil 1. İran'da Kurumlara ve Rejime Güvenin Gelir Bazında Farklılaşması

İran'da yönetim, Rejimin korunması için, statükonun devamından yanadır. Bu tercih ise yasaklar, yoksulluk ve yalnızlık eleştirilerine rağmen ilgili politikaların uygulanması ile sonuçlanmaktadır. Bu amaç üzerine kurgulanmış İran yönetimi, Şii İslam Birliği'nin (*Şii Hilali'nin*) korunması amacıyla Orta Doğu'daki çatışmalara müdahildir. Bu müdahaleci tavır ise İran'ı, hem Orta Doğu hem de Avrasya coğrafyasındaki çatışmaların sürüp gitmesinin önemli faktörlerinden biri haline getirmiştir. Elbette diğer faktörleri; batılı güçler başta olmak üzere hem küresel hem de bölgesel güçlerin bölgedeki sıfır toplamı politikaları, bölgede hüküm süren baskıcı yönetimler, bu ikisi arasında kurulan ve iki tarafın da menfaatine devam eden ilişkiler, bölgedeki eğitim, altyapı, demokrasi, refah vb. eksiklikler gibi örneklerle çoğaltmak mümkündür. Dolayısıyla bu çalışmada İran merkezli yapılan analizler bölgedeki tüm çatışma ve problemlerin bir kısmını oluşturmaktadır.

7. SONUÇ

Günümüzde ülkeler arası ekonomik bağımlılıklar çatışmaların çözümü ve özgürlüklerin artması hedefine ulaşmada önemli bir faktördür. Lakin bu faktör aynı oranda çatışmaların artmasına da sebep olacak bir potansiyele sahiptir. Uluslararası sistem tarafından İran'ın Batı dünyasından tecrit edilmemesi, İran'ın mevcut ekopolitik sistemi temelinde ve Kantçı bir bakış açısıyla, Batı ile

anlaşmazlıkların/çatışmaların azalmasına sebep olacaktır. Bununla birlikte dışarıdan ve/veya iç destekli bir müdahale ile devletlerin en varoluşsal tehditlere karşı kendini her şeye rağmen korumak ile güdülemesi (kurgu) Orta Doğu'daki güvenlikleştirmenin en önemli açmazıdır. Bu bağlamda çalışmada da ifade edildiği üzere İran'ın en önemli varoluşsal tehdidi Batıdan ziyade Sünni-Arap yoğunluklu Körfez ülkeleridir.

Bu noktadan hareketle İran'ın kendine özgü siyasal yapısı, Şii mezhebinden ve hatta Farsi ırkıdan olmayan diğer toplulukları öteki olarak algılaması ve bu ötekilere karşı ehvenişer (kötü olanların içinde iyisi) düşüncesi gibi sebeplerle İran, Batı ile olan ekonomik ilişkilerini güçlendirmektedir. Anayasanın amir hükümlerine rağmen bu tercih Devrimden itibaren İran dış politikasında gözlemlenen bir olgudur. Dolayısıyla İran, iç politikada Rejimi kutsayıcı ve statüko taraftarı iken dış politikada reel politik hedefleri maksimize etmeye çalışan bir profil çizmektedir. Bu profil ise İran rejimini, güvenlikleştirme paradoksu arkasına sığınarak korumaktaysa da İran halkını ekonomik ve demokratik tüm faktörlerde daha da baskı altına almaktadır.

Bu sonuca karşın İran'ın, mezhebi profilinden yola çıkılarak, dengelenmesi Orta Doğu ve Avrasya coğrafyasındaki dini ve mezhebi çatışmaların azaltılması için önemli bir hedef olmalıdır. Bu hedefe ulaşabilmek adına Orta Doğu gibi kendini dini ve tarihi aidiyetlerle tanımlayan halk ve devletlerden oluşan bir coğrafyada kurumsal manada halifelik modeli, önemli bir çatışma çözümü yolu olarak, tartışılmalıdır. Fakat mevcut literatürde geçen çalışma ve önerilerin aksine bu çalışmadaki halifelik modeli her Müslüman yoğun ülke halklarından seçilen bir yetkin üyenin halifelik kurumunda temsil edilmesi şeklinde olmalı ve ülkeler arası temsilde eşitlik sağlanmalıdır. Halifeliğin tarihteki gücü ve önemi dikkate alındığında, Orta Doğu halklarının kimliklerine nüfuz etmiş bu müessesenin etkili olacağı varsayılmaktadır.

Bununla birlikte İran'la ekonomik bağımlılıkların artarak çatışmanın önlenmesi amacıyla İran ile diğer Müslüman yoğun ülkelerin ticaretlerini artırmaları İslam İşbirliği Örgütü, Arap Birliği, Birleşmiş Milletler gibi örgütlerin himayesinde teşvik edilmelidir. İran'ın nükleer antlaşmadan sonra Batı bankalarında serbest kalacak mevduatları ile Batı ülkelerinde değil Müslüman yoğun ülkelerde yatırım yapması için teşvik ve lobicilik faaliyetlerine hız verilmedi. Buna paralel olarak küreselleşme ve refahın etkisiyle İran halkının hayatını daha da kolaylaştıracak değer ve pratiklerin İran coğrafyasında da yayılması ile Rejim, Hak için halka rağmen retoriğinden halk için statükoya rağmen mantığına evrilebilecektir.

Kısa vadede olmasa da orta ve uzun vadede meyveleri toplanabilecek bu değişim sonucu İran'ın, Çin, Pakistan, Hindistan, Afganistan, Rusya gibi Avrasya

ülkeleriyle olan ekonomik bağımlılıkları artacağı için, Kantçı bir bakış açısıyla, dünya barışına da katkı sağlanacaktır. Türkiye ise 2010'daki Brezilya ortaklığında olduğu gibi İran'a uluslararası sistemle olan ilişkilerinde destek olmalı; iki ülke arası ticaret ve turizm potansiyeli değerlendirilmeli ve ikili ilişkilerde açık kapı politikası takip edilmelidir. Ayrıca Türkiye, tarihten gelen yükümlülüğünü yerine getirerek halifelik modelinin uluslararası platformlarda tartışılmasını sağlamalı, böylece İslam dünyasının kendi içindeki çatışmaları sonlandırabilecek bir otoritenin kurulması için çaba sarf etmelidir. Önermesi kolay lakin uygulaması hayli zor olan bu tedbirler sonucu Orta Doğu coğrafyası barışı test edebilecek; aksi takdirde tarihten aldığı dersleri yeniden ve bir kez daha zor yoldan (çatışma ve/veya savaş ile) tecrübe etmek zorunda kalacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahmadi, H. "Iran and the Arab Spring: Why Haven't Iranians Followed the Arabs in Waging Revolution?", *Asian Politics*, 5(3): 407–420.
- Airbus Basın Bülteni. "Iran selects Airbus for its civil aviation renewal", 28 Ocak 2016, <http://www.airbus.com/newsroom/press-releases/en/2016/12/iran-air-and-airbus-seal-historic-aircraft-order.html> [Erişim: 05.02.2018].
- Al-Mustafa, H. "UAE, Iran slowly rebuild trust". 28 Nisan 2014. <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/04/uae-iran-rebuilding-trust.html#> [Erişim: 05.02.2018].
- Athanasiadis, I. "Iran protest biggest since revolution". *The Washington Times*. 16 Haziran 2009. <https://www.washingtontimes.com/news/2009/jun/16/iran-protest-biggest-since-revolution/> [Erişim: 05.02.2018].
- BBC News. "Suudi Arabistan: İran'la ticari ilişkileri de kesiyoruz". 4 Ocak 2016, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/160104_bahreyn_iran_suudi [Erişim: 05.02.2018].
- BenHabib, S. (2006). *Another Cosmopolitanism*. Oxford: Oxford University Press.
- Bulaç, A. (2009). *Hedefteki Ülke İran*. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Çagaptay, S. ve Murinson, A. "Good Relations between Azerbaijan and Israel", 30 Mart 2005, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/good-relations-between-azerbaijan-and-israel-a-model-for-other-muslim-state> [Erişim: 05.02.2018].
- Camii, M. (2012). *Ehl-i Sünnet ve Şia'da Siyasi Düşüncenin Temelleri*. 3. Baskı. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Chin, S. ve Lincy, V. "Iran Nuclear Deal Takes Effect: What's Next?". 9 Kasım 2015. <https://www.wisconsinproject.org/iran-nuclear-deal-takes-effect-whats-next/> [Erişim: 05.02.2018].
- CIA (2016). *The World Fact Book*. <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world->

Cobban, A. (1969). *Rousseau and the Modern State*. North Haven: Archon Books.

Das, S. "Asia's hidden exposure to Iran sanctions". 5 Haziran 2018, <https://asia.nikkei.com/Opinion/Asia-s-hidden-exposure-to-Iran-sanctions> [Erişim: 05.02.2018].

Djalili, M. R. ve Kellner, T. "Iran/Turquie Röportajı". 30 Eylül 2012. <https://savoirs.rfi.fr/br/comprendre-enrichir/geopolitique/iranturquie> [Erişim: 05.02.2018].

Djalili, M. R. ve Kellner, T. (2013). *Arap Baharı Karşısında İran ve Türkiye*. İstanbul: Bilge Yayınları.

Ergin, B. "İran'ın 37 milyar doları Asya'da". 27 Kasım 2013. <http://www.usasabah.com/Guncel/2013/11/27/iranin-37-milyar-dolari-asyada> [Erişim: 05.02.2018].

Fan, H. (2011). "China's Policy Options towards Iran". *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*. 5(1): 45–60.

Fırlı, E. R. (1986). *İmamiye Şiası*. İstanbul: Selçuk Yayınları.

Haji-Yousefi, A. M. (2009). "Whose Agenda Is Served by the Idea of a Shia Crescent?". *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*. 8(1): 114-135.

Hamaneh, S. A. "Supreme Leader's Message Condemning Anti-Islam Film". 13 Eylül 2012. <http://www.leader.ir/en/content/9842/Supreme-Leader%E2%80%99s-Message-Condemning-Anti-Islam-Film> [Erişim: 05.02.2018].

Hamsici, M. "5 Soruda Suudi Arabistan – İran Gerilimi", 5 Ocak 2016. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/160105_5_soruda_iran_suudi_gerilimi [Erişim: 05.02.2018].

Hong, Z. (2014). "China's Dilemma on Iran: between energy security and a responsible rising power". *Journal of Contemporary China*. 23(87): 408-424.

Hosseinzadeh, M. "Frozen assets: Hijacking a nation's wealth". 4 Kasım 2015. <http://english.khamenei.ir/news/2166/Frozen-assets-Hijacking-a-nation-s-wealth> [Erişim: 05.02.2018].

Humeyni, R. M. (1994). *İslam Fıkında Devlet (Velayet-i Fakih yâ Hükümet-i İslami)*. Tahran: İmam Humeyni'nin Eserlerinin Derleme ve Yayın Enstitüsü.

IMF Country Report No. 17/62. "Islamic Republic Of Iran", 27 Şubat 2017. <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2017/02/27/Islamic-Republic-of-Iran-2016-Article-IV-Consultation-Press-Release-Staff-Report-and-44707> [Erişim: 05.02.2018].

- İran İslam Cumhuriyeti Anayasası*, <http://kitab.nur-az.com/tr/lib/view/663/1/78128/Giri%C5%9F/>, (der.) Kadri Çelik, (çev.) Abdullah Ünlü [Erişim: 05.02.2018].
- Kant, I. (2006). *Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace, and History* (Edited and with an Introduction by Pauline Kleingeld). New Haven: Yale University Press.
- Katzman, K. ve Kerr, P. K. "Iran Nuclear Agreement". Congressional Research Service. 7 Mart 2016. <https://fas.org/sgp/crs/nuke/R43333.pdf> [Erişim: 05.02.2018].
- Keohane, R. O. ve Nye Jr., J. S. (2012). *Power & Interdependence* (4th Edition). London: Pearson Press.
- Khajepour, B. "Rouhani Makes Job Creation Top Economic Priority". 28 Haziran 2013. <http://www.al-monitor.com/pulse/en/originals/2013/06/iran-rohani-economy-sanctions-jobs.html#> [Erişim: 05.02.2018].
- Khajepour, B. "Will Iran get its billions back?". 29 Temmuz 2015. <http://www.al-monitor.com/pulse/en/originals/2015/07/iran-foreign-reserves.html#> [Erişim: 05.02.2018].
- Landler, M. "Trump Abandons Iran Nuclear Deal He Long Scorned". 8 Mayıs 2018. <https://www.nytimes.com/2018/05/08/world/middleeast/trump-iran-nuclear-deal.html> [Erişim: 05.06.2018].
- Mehmanparast, R. "Us, Nato After Libya Oil Reserves: Iran", 29 Nisan 2011. <http://Previous.Presstv.Ir/Textonly/Detail.aspx?İd=177586&Sectionid=351020101> [Erişim: 05.02.2018].
- Mihan Haber, "شده ایران در نامه سد یف به روحانی / رقم پول هادی ب لوب تایی زج", ۲۶ Tir ۱۳۹۴, <http://www.mihansanat.com/NewsDetails.aspx?newsId=36631> [Erişim: 05.02.2018].
- Okyar, O. (2014). *İran ve Demokrasi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Okyar, O. (2015). "İran ve Arap Baharı: Çift Taraflı Aynadaki Asimetri mi?", *Uluslararası İlişkiler*, 12(45): 61-82.
- Onat, H. (1992). "Şii İmamet Nazariyesi (Kuleyni, Kummi ve Tusi'nin Görüşleri Çerçevesinde)". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 32: 89-110.
- Onat, H. ve Kutlu, S. (2014). *İslam Mezhepleri Tarihi 3*. Baskı. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Öztürk, B. (2017). "Sınır Güvenliği Kapsamında Türkiye-İran Hudut İlişkileri". *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*. 2(2): 32-43.
- Pollack, K. ve Takeyh, R. (2011). "Doubling Down on Iran". *The Washington Quarterly*. 34(4): 7-21.
- Pressmedya. "Çin ve İran Doğu Türkistan'ı Şiileştirmeye çalışıyor". 27 Nisan

2012. www.pressmedya.com/?aType=haber&ArticleID=8367 [Erişim: 05.02.2018].
- Rakel, E. P. (2007). "Iranian Foreign Policy since the Iranian Islamic Revolution: 1979–2006". *Perspectives on Global Development and Technology*. 1(6): 159–187.
- Shaffer, B. (2006). "The Islamic Republic of Iran: Is It Really?". *The Limits of Culture: Islam and Foreign Policy*. (der.) Brenda Shaffer. Cambridge: The MIT Press. 219–240.
- Sputnik Haber. "Şanghay İşbirliği Örgütü'nün gözü İran'da". 15 Aralık 2015. <http://tr.sputniknews.com/rusya/20151215/1019686374/sangay-isbirligi-iran.html> [Erişim: 05.02.2018].
- Tait, R. "Khamenei Praises Arab Revolts As Iran Crushes Its Own Protests". 21 Şubat 2011. <http://www.payvand.com/news/11/feb/1202.html> [Erişim: 05.02.2018].
- Takeyh, R. (2009). *Guardians of the Revolution*, Oxford: Oxford University Press.
- Uyham. "İslam Cumhuriyeti İran İle İslam Karşısı Ve Ateist Çin Arasında Askeri İşbirliği". 18 Kasım 2016. <http://www.uyghurnet.org/40819-2/> [Erişim: 05.02.2018].
- Waeber, O. (1995). "Securitisation and Desecuritisation". Ronnie D. Lipschutz (der.). *On Security*. New York: Columbia University Press. 46–86.
- Wilson, E. (2008). "Hard Power, Soft Power, Smart Power", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616 (1): 110–124.
- Yöner, A. (2014). "İslam Mezheplerinde Biat Algısının Oluşum Süreci" *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(2): 125-154.

